

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ІСТОРІЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 94:613 (478) (092)

Лідія Товкун
(Переяслав-Хмельницький)

ВНЕСОК ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ГІГІЄНІСТА О.В. КОРЧАКА-ЧЕПУРКІВСЬКОГО У СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЗЕМСЬКОЇ САНИТАРНОЇ МЕДИЦИНИ МОЛДОВИ (1891-1897 рр.)

У статті висвітлено внесок українського гігієніста О.В. Корчака-Чепурківського у становлення та розвиток земської санітарної медицини Молдови в 1891-1897 рр.

До плеяди видатних учених, які сприяли становленню та подальшому розвитку земської санітарної медицини Бессарабської губернії (нині – Молдови) належить відомий український учений-гігієніст О.В. Корчак-Чепурківський (1857-1947рр.).

За період діяльності в Бессарабській губернії О.В. Корчаком-Чепурківським, де він був губернським санітарним лікарем, створено перше губернське санітарне бюро. Завдяки його зусиллям відкрито першу в історії Молдови міську інфекційну лікарню в Кишиневі. За його редакцією створено перший медичний друкований орган у губернії – «Врачебная хроника Бессарабской губернии». Під керівництвом О.В. Корчака-Чепурківського успішно ліквідовані епідемії в Бессарабії, які були на той час. Водночас ним вперше організовано медичну звітність у губернії; досліджено основні питання громадської санітарії; удосконалено медико-топографічні дослідження.

О.В. Корчак-Чепурківський пропрацював у Бессарабському земстві лише шість років, але його ім'я назавжди увійшло в історію науки Молдови. Його справи є яскравим прикладом інтернаціонального характеру в охороні народного здоров'я.

Ключові слова: *О.В. Корчак-Чепурківський, учений, Молдова, Бессарабська губернія, земська медицина, гігієна, санітарія, епідеміологія, демографія.*

Дослідження багатогранної діяльності вітчизняних науковців, аналіз їх здобутків є важливою складовою відтворення історичного образу українського вченого, його внеску в становлення та розвиток як національної, так і науки інших держав, а також розв'язання сучасних наукознавчих проблем.

До плеяди видатних учених, які сприяли становленню та подальшому розвитку земської санітарної медицини Бессарабської губернії, нині Молдови, належить український учений-гігієніст Овксентій Васильович Корчак-Чепурківський (1857-1947), який пройшов складний трудовий шлях від простого земського лікаря до академіка Академії наук УРСР.

У результаті аналізу літератури, нами виявлено, що в статтях Є.П. Попушоя, В.А. Іюкси, С.С. Кагана, В.Ф. Москаленка, Н.І. Коцур коротко висвітлена діяльність О.В. Корчака-Чепурківського в Бессарабському земстві. Тому, метою статті є з'ясування внеску українського вченого-гігієніста в становлення та розвиток земської санітарної медицини Молдови в 1891-1897 рр.

У середині травня 1812 р. Бессарабію було приєднано до Росії, що сприяло кращому розвитку економіки, культури краю, а також формуванню прогресивних ідей і становленню та розвитку охорони здоров'я народу губернії. Необхідно зауважити, що під час турецького панування в Бессарабії турбота про здоров'я населення була на низькому рівні. Лікувальних установ було обмаль, переважала знахарська медицина. Особливо швидкими темпами охорона

здоров'я стала розвиватися лише з другої половині XIX ст., що було пов'язано з уведенням земської медицини в губернії [16, с. 65].

У 1891 р. на посаду першого Бессарабського губернського санітарного лікаря було призначено 34-річного О.В. Корчак-Чепурківського, відомого у Російській імперії як ерудованого, самостійного, компетентного вітчизняного санітарного лікаря та громадсько-санітарного діяча із власними принциповими настановами, які цілком відповідали рівню передової гігієнічної науки того часу. [2, с. 335].

О.В. Корчак-Чепурківський як досвідчений спеціаліст відразу ж об'єктивно оцінив санітарний стан губернії, швидко зорієнтувався в новому лікарському середовищі, став мобілізувати лікарів, вишукувати найбільш правильні заходи для боротьби з інфекційними хворобами. Оскільки в Бессарабії не вистачало кваліфікованих санітарних лікарів, він запросив на роботу жінок-лікарів М.П. Рашкович та Ю.А. Квятковську, які вже мали великий досвід роботи в епідемічних осередках Херсонської губернії. Водночас він залучив до роботи одного з популярних лікарів Кишинева, ординатора губернської земської лікарні Н.А. Дорошевського. О.В. Корчак-Чепурківський домігся уведення посади міського санітарного лікаря та запропонував зайняти її Т.Ф. Чорбу, який згодом став видатним організатором охорони здоров'я Молдови [15, с. 63-73].

Відтоді розпочалася інтенсивна робота з організації санітарної справи в Бессарабському земстві. Спочатку було вжито ряд заходів щодо покращення санітарного стану губернського центру, стали створюватися пересувні медичні загони, так звані «летючі загони», шпиталі. З метою з'ясування стану справ санітарних організацій інших губерній, завідувачем санітарним бюро було закуплено та виписано деякі періодичні медичні видання.

Із 1892 р. О.В. Корчак-Чепурківський очолив губернське санітарне бюро Бессарабського земства – центральний виконавчий орган з усіх лікарсько-санітарних справ, і завідував ним до 1897 р. Для встановлення характеру смертності як одного з показників санітарного стану губернії завідувач санітарного бюро застосував свій метод метричних даних [11, с. 68].

Займаючись опрацюванням даних стосовно захворюваності населення в Бессарабії, губернський санітарний лікар 6 лютого 1892 р. звернувся до дільничних лікарів із циркулярним листом, у якому було викладене прохання надсилати щомісячні дані про захворюваність за складеною для цього формою бланків [11, с. 71]. Спочатку він складав та розсилав по повітах короткі періодичні дані стосовно появи епідемічних чи інших хвороб, а також матеріали, що відображали санітарний стан губернії та організацію медичної допомоги в повітах. Починаючи з березня 1892 р., ці матеріали почали друкуватися у першій губернській медичній хроніці під назвою «Врачебная хроника Бессарабской губернии» за редакцією О.В. Корчак-Чепурківського [19].

У червні 1892 р. у пресі з'явилися повідомлення про існування холери на Закавказзі. У зв'язку з цим О.В. Корчак-Чепурківський дослідив питання про поширення й обсяг холерних епідемій минулих років. Із цією метою він опрацював дані про смертність від холери з метричних книг Кишинівської Духовної Консисторії, Консисторії вірмено-григоріанського віросповідання, а також із книг губернського равінату [11, с. 68]. Водночас ним була розроблена документація відповідної форми звітності стосовно холери. З цією метою були заготовлені спеціальні реєстраційні бланки (картки, відомості та конверти), які своєчасно були розіслані лікарям, та пояснювальна записка, яка була розміщена в газеті «Врачебная Хроника» [7].

Водночас за ініціативою завідувача санітарного бюро були створені Губернський комітет і санітарна виконавча комісія Кишинева та Кишинівського повіту для боротьби з холерою. О.В. Корчак-Чепурківський брав у їх роботі найактивнішу участь. Зокрема, ним був складений загальний план заходів боротьби з холерою; перелік дезінфікуючих засобів, які рекомендуються при холері; інструкцію дільничним санітарним опікунам та їх помічникам, а також «Загальну інструкцію особам тимчасового санітарного загону», у якій були описані

обов'язки завідувача санітарного загону, а також історичні дані щодо поширення холерних епідемій у Росії взагалі та в Бессарабії зокрема [11, с. 77-86]. Усе це було опубліковано у «Врачебной Хронике Бессарабской губернии», що була розіслана лікарям, повітовим та міським управам [5; 8].

Для населення О.В. Корчаком-Чепурківським були складені «Настанови про те, як уберегти себе від холери і як допомогти хворим на неї», що вийшли друком у кількості трьох тисяч екземплярів у вигляді афіш і п'яти тисяч – у вигляді брошур [11, с. 81]. Ним також була складена ще й брошура «Про холеру» у вигляді бесіди з людьми, що налічувала п'ять тисяч екземплярів. З метою поширення знань про холеру серед населення губернії губернським санітарним лікарем були зроблені розпорядження щодо розсилання у великих кількостях «Настанов про те, як уберегти себе від холери і як допомогти хворим на неї» у вигляді брошур і афіш, а також великої кількості екземплярів брошур «Про холеру». Пізніше, відповідно до запитів деяких повітових управ, було відіслано додаткову кількість екземплярів цієї літератури [11, с. 82]. Водночас слід зазначити, що саме брошурою «Про холеру» користувалися й інші земства під час боротьби з холерною епідемією. [20].

З метою залучення компетентного персоналу до боротьби з епідемією холери в Бессарабії (серпень-грудень 1892 р.) губернським санітарним лікарем було організовано влітку 1892 р. при губернській лікарні курси для медичних працівників і всіх осіб, які бажали взяти участь у боротьбі із цим народним лихом. До викладання на цих курсах О.В. Корчак-Чепурківський залучив провідних лікарів губернії [15, с. 67].

О.В. Корчаку-Чепурківському неодноразово доводилося виїжджати на допомогу повітовим санітарним лікарям в найбільш небезпечні місця епідемій – у міста Ганчешт і Леово, с. Дурлешти, м. Акерман та його повіт. Звіти про такі відрядження висвітлювались у «Врачебной Хронике Бессарабской губернии» [9].

У зв'язку з неможливістю лікування хворих на холеру в стінах земської лікарні, де одночасно було п'ятсот хворих і службовців лікарні, а також з метою запобігання поширення епідемії в Кишиневі, завдяки зусиллям О.В. Корчака-Чепурківського 30 серпня 1892 р. було створено для холерних хворих губернський земський барак на дванадцять осіб. Саме за таким зразком були створені холерні лікарні та бараки у кожному повіті Бессарабської губернії [18, с. 224].

Завдяки високому професіоналізму Бессарабського губернського санітарного лікаря, котрий блискуче організував боротьбу з холерою, епідемію було ліквідовано досить швидкими темпами. Водночас О.В. Корчаком-Чепурківським було складено детальну історію щодо поширення холери в губернії з часу її появи з 10 серпня 1892 р. і до 1 грудня 1892 р. Водночас ним розроблені та опублікувані таблиці смертності від холери в земських повітах Бессарабської губернії [10].

Після припинення холерної епідемії кавалер ордену Святої Анни 3-го ступеня, завідувач Бессарабського санітарного бюро О.В. Корчак-Чепурківський продовжив діяльність у рамках своїх посадових обов'язків.

Завідувач Бессарабського санітарного бюро продовжував розвивати й запроваджувати в практику теоретичні положення М.С. Уварова та Херсонської групи санітарних лікарів щодо ролі громадської земської медицини. Усіма доступними засобами він намагався зменшити інфекційну захворюваність населення губернії. Зокрема, ним був здійснений опис характеру захворюваності та природного руху населення в губернії. О.В. Корчак-Чепурківський також звернув увагу на характер поточних епідемій і зробив у «Врачебной хронике Бессарабской губернии» ряд повідомлень про заходи боротьби з деякими із них: висипним і поворотним тифом, дифтерією, холерою, пелагрою. У той же час О.В. Корчак-Чепурківський розробив план протиепідемічних заходів та здійснював загальне керівництво боротьбою з цими епідеміями; організовував і розподіляв епідемічні (летючі) загони й керував їхньою діяльністю [1].

У Бессарабській губернії на той час значне поширення мала така хвороба як пелагра. Саме тому завідувач губернського санітарного бюро взявся за вивчення причин поширення

цієї хвороби в губернії, її симптомів, характерних особливостей перебігу, етіології та профілактики. Свої міркування стосовно цього питання О.В. Корчак-Чепурківський спочатку виклав на сторінках «Врачебной хроники Бессарабской губернии». З цього приводу в 1899 р. П.І. Гаврилов зазначав, що «Врачебная хроника Бессарабской губернии» стала головним матеріалом для вивчення розвитку та поширення пелагри в Бессарабії, а головне опрацювання цього матеріалу належить О.В. Корчаку-Чепурківському. Після ретельного аналізу літератури стосовно цієї проблеми та наукового обґрунтування своїх досліджень О.В. Корчак-Чепурківський опублікував у двох номерах газети «Врач» статтю «Несколько замечаний по поводу пеллагры». У ній автор описав шлях поширення хвороби із Західної Європи до Бессарабії, ознаки та перебіг хвороби. У зв'язку з цим він розглядав пелагру як суспільне явище та загрозу виродження населення тих областей, у яких поширюються її епідемії [6].

На той час санітарний стан населених пунктів у всіх повітах Бессарабської губернії був украй незадовільний. У зв'язку з цим, на VII губернському з'їзді лікарів у березні 1893 р., були затверджені обов'язкові санітарні постанови, розроблені завідуючим санітарним бюро. В яких зазначалося: порядок санітарного утримання вулиць, тротуарів, майданів; прибирання подвір'їв, облаштування та чистку смітників і туалетів; облаштування та порядок утримання місць для забиття скоту; санітарні заходи для приміщень із продажу харчових продуктів і напоїв, а також вимоги до якості товару; заходи запобігання проти псування питної води; заходи попередження та припинення поширення інфекційних та місцевих хвороб, а також захворювань домашніх тварин [23, с. 3]. Завдяки таким заходам, які були розроблені О.В. Корчаком-Чепурківським, розпочався розквіт практичної санітарії в містечках Бессарабської губернії.

Незважаючи на високу захворюваність натуральною віспою в губернії, віспощепленню не приділялося належної уваги. Віспощепленням у Бессарабії займалися так звані «віспощепі-цирульники», які не мали медичної освіти. Саме тому О.В. Корчак-Чепурківський, будучи в Бессарабії членом наукового медичного «Товариства кишинівських лікарів та фармацевтів», під впливом ідей і порад І.І. Мечникова, почесного члена цього товариства, взявся за організацію віспового телятника. Турбуючись про правильну постановку віспощеплення в губернії та не сподіваючись на відкриття губернським земством віспового телятника, О.В. Корчак-Чепурківський запропонував Ю.А. Квятковській організувати в Кишиневі приватний вісповий телятник за умови, що Бессарабська губернська управа буде видавати їй певну компенсацію та всі повітові земства будуть брати вісповий детрит з її телятника. Відтоді віспощеплення проводили тільки фельдшери й акушерки. Проте необхідно зауважити, що саме ці дії губернського санітарного лікаря започаткували кваліфіковане віспощеплення в Молдові, а це дало змогу знизити рівень поширення натуральної віспи в губернії [23, с. 4].

Серед інших інфекційних захворювань бессарабського народу була дифтерія. Однак, незважаючи на те, що смертність від дифтерії досягала 50-60 %, земські чиновники з метою економії коштів не забезпечували лікувальні заклади протидифтерійною сироваткою. Проте у зв'язку з епідемією дифтерії в губернії в 1896 р., за пропозицією завідуючого Бессарабським санітарним бюро, все ж таки було придбано на 3500 руб. протидифтерійної сироватки – для забезпечення тих повітів, у яких епідемія мала великі розміри, а також для проведення запобіжних щеплень. За відгуками лікарів, якість сироватки була високою та ефективною для ліквідації цієї епідемії [22].

За зразком Херсонського земства, О.В. Корчаком-Чепурківським була введена загальна карткова реєстрація хворих у губернії, а також планувалась обробка даних цих карток у бюро, ведення статистичних відомостей щодо захворюваності населення Бессарабії, але закриття губернського санітарного бюро припинило всю справу. Розроблені О.В. Корчаком-Чепурківським таблиці з медичної допомоги в повітах губернії, а також таблиці загальної організації земської медичної допомоги в губернії та по повітах містили відомості щодо віспощеплення за 1891-1896 рр. [11, с. 72].

О.В. Корчак-Чепурківський провів ряд санітарно-гігієнічних та інших досліджень. Це, зокрема, санітарне обстеження та опис фабрик, заводів, шкіл, туалетів, місць скупчення людей особливо тих місцевостей, де спостерігалася велика захворюваність і смертність; розробив заходи для оздоровлення робітників, а також склав обов'язкові постанови санітарного нагляду за фабриками та заводами, промисловими й сільськогосподарськими робітниками, школами; дослідив водопостачання та розробив заходи щодо його покращення [3, с. 24].

О.В. Корчак-Чепурківський постійно брав участь у засіданнях губернського комітету громадського здоров'я. Він виносив на обговорення комітету питання про організацію роботи з надання лікарської допомоги бідному населенню в Кишиневі, а також про проведення коротких медико-топографічних описів губернії. Правильність вибору такого спрямування підтверджується тим, що в 1980-х рр. продовжували ці дослідження колективи епідеміологів та медико-географів під керівництвом Е. Шляхова та Е. Фельдмана [16, с. 120].

На засіданнях Бессарабських губернських земських зборів у 1894 р. губернським санітарним лікарем неодноразово ставилося питання про розширення єдиного пологового притулку в Кишиневі, який мав усього сім ліжок. Ця пропозиція наштовхувалася на нерозуміння та консерватизм земського керівництва, але завдяки зусиллям О.В. Корчака-Чепурківського та передових місцевих діячів земської медицини за наступні роки кількість ліжок у притулку дещо збільшилася.

О.В. Корчак-Чепурківський як губернський санітарний лікар був членом комісії з улаштування будинку для душевнохворих під Кишиневом. Він зробив позитивний висновок щодо огляду місця зробленої розбивки майбутнього будинку для душевнохворих.

За ініціативи О.В. Корчака-Чепурківського в Кишиневі 1892 р. відкрито першу міську інфекційну лікарню на 25 місць, де велося безкоштовне лікування дітей. За 1897 р. у ній пролікувалося 192 хворих. Із її відкриттям стан санітарної справи в Кишиневі значно покращився, тому що інфекційних та туберкульозних хворих стали лікувати в окремій лікарні [14, с. 62-63].

О.В. Корчак-Чепурківський брав участь у всіх засіданнях повітових земсько-лікарських нарад, де доповідав про санітарний стан Бессарабської губернії, шляхи поширення епідемій і боротьби з ними, а також про стан забезпеченості санітарними лікарями та ін. Усе це висвітлювалося на сторінках газети «Врачебная хроника Бессарабской губернии» за 1892-1897 рр.

О.В. Корчак-Чепурківський приділяв багато уваги популяризації гігієнічних знань серед селян, убачаючи в цьому один із важливих шляхів ліквідації епідемій і поліпшення стану їхнього побуту. За ініціативою О.В. Корчака-Чепурківського та прогресивних земських лікарів у 1893 р. створені, а потім затверджені ХХІХ Бессарабським губернським земським зібранням комітети громадського здоров'я. Ці комітети повинні були діяти в селах із метою боротьби з епідеміями та порушеннями громадської й особистої гігієни. До їх функцій також належала і пропаганда гігієнічних знань. До складу комітетів були залучені не тільки лікарі та фельдшери, а й учителі, які також були палкими прихильниками здоров'я селянства та гігієни села. Згідно з розробленим О.В. Корчаком-Чепурківським проектом положення, члени комітету повинні були відвідувати хворих, надавати їм відповідну допомогу, а також давати поради стосовно догляду за ними та дотримання санітарних правил відповідної місцевості й побутових умов. Але черговий губернський з'їзд лікарів констатував, що прохання Бессарабського земства про впровадження комітетів було відхилено Міністерством внутрішніх справ, і проект залишився на папері [13, с. 72].

Отже, таке прагнення О.В. Корчака-Чепурківського поширювати гігієнічні знання серед селянства, а також пошук нових форм роботи на селі заслуговує на увагу та подяку нащадків.

Губернський санітарний лікар не полишав цієї ідеї. У зв'язку з цим на 8-му губернському з'їзді лікарів і представників земств Бессарабської губернії, що відбувся в березні 1897 р., він поставив питання щодо проведення санітарно-освітньої роботи. Рішенням

з'їзду визнано освіту, писемність широких верств населення необхідним фактором у санітарно-просвітницькій роботі, що, у свою чергу, вимагало введення загального навчання всіх дітей. Після активного обговорення питання санітарної освіти бессарабського селянства та ролі школи в цьому процесі, 8-й губернський з'їзд створив спеціальну комісію для організації народних читань і бесід з медицини та гігієни [13, с. 73].

Наполеглива праця О.В. Корчака-Чепурківського на посаді Бессарабського губернського санітарного лікаря дала свої результати. Збільшилася потужність санітарної організації; були введені планомірні форми боротьби з інфекціями, а саме: обов'язкове віспощення; заснована перша міська інфекційна лікарня; стала видаватися медична література, у тому числі й санітарно-просвітницька; проводилися лікарські з'їзди. Проте працювати ставало все важче. Усі спроби щодо покращення санітарного стану губернії наштовхувалися на байдужість і пасивний опір земських управ та земських зборів. Протистояння влади посилювалося. У 1895 р. було повідомлено, що XXVI чергове губернське земське зібрання виключило зі свого кошторису кошти, які вносилися протягом двадцяти п'яти років і були призначені для боротьби з епідеміями в повітах [12]. О.В. Корчак-Чепурківський на черговому губернському лікарському з'їзді ставив питання про необхідність подальшого розширення справи санітарної організації в губернії. Будучи необізнаними в санітарній справі, губернські земські чиновники – члени XXVII чергової сесії, відхилили пропозиції завідувача санітарного бюро [17, с. 253].

Добувати асигнування для утримання санітарного бюро стало неможливим. Про цей факт навіть писалося в газеті «Врач», де повідомлялося, що Кишинівське губернське зібрання постановило припинити виділяти кошти на роботу санітарного бюро, залишивши лише оплату губернському санітарному лікарю [21]. У зв'язку з цим після довгої та малорезультативної боротьби з бюрократичною адміністрацією губернського земства О.В. Корчак-Чепурківський 1 жовтня 1897 р. залишив свою посаду.

Бессарабські повітові лікарі високо оцінили цей період діяльності О.В. Корчака-Чепурківського, про що вказали в письмовій подяці, врученій йому при від'їзді до Києва, де відзначалося глибоке знання справи, поєднане з відданістю громадському благополуччю [4, с. 48].

Отже, за період діяльності в Бессарабській губернії О.В. Корчаком-Чепурківським була створена перша в Бессарабії науково обґрунтована санітарна організація – губернське санітарне бюро, відкрита міська інфекційна лікарня в Кишиневі, що була першою в історії Молдови. Ним був започаткований перший друкований орган, який об'єднував усю лікарсько-санітарну діяльність у губернії, а також видавав медичну літературу для простого народу з метою зниження інфекційних хвороб. Він очолив і мобілізував наявний медичний персонал, складаючи для нього інструкції, що сприяли позитивним досягненням у методах боротьби з епідеміями. О.В. Корчаком-Чепурківським уперше складено історію Бессарабської губернської земської медицини за 25 років уведення земства в губернії, а також опубліковано вагомі наукові роботи історичного, соціально-гігієнічного та епідеміологічного характеру, що покляло початок розробці проблем медичних наук у Молдові кінця XIX ст. Водночас ним було організовано першу медичну звітність у губернії; досліджено основні питання громадської санітарії – захворюваності й смертності, а також боротьбу з ними; удосконалено медико-топографічні дослідження; організовано перший вісповий телятник, що покляло початок обов'язковому віспощенню в Молдові. О.В. Корчак-Чепурківський організував два губернські з'їзди лікарів і брав активну участь у засіданнях земсько-лікарських нарад усіх повітів Бессарабської губернії та губернського комітету громадського здоров'я. Саме ним уперше було залучено до боротьби за охорону здоров'я бессарабського народу місцевих лікарів – А.Д. Коцовського, І.Е. Варзаря, Т.Ф. Чорбу, І.К. Шептелич-Херцеско та ін.

О.В. Корчак-Чепурківський пропрацював у Бессарабському земстві лише шість років, але його ім'я назавжди увійшло в історію науки Молдови. Його справи є яскравим прикладом інтернаціонального характеру в охороні народного здоров'я, у тому числі й у боротьбі з епідеміями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Врачебная хроника Бессарабской губернии. – 1892. – № 4. – С. 12-13.
2. Гарагашян А. А. Розвиток охорони здоров'я на Ізмаїльщині (1887-1953 рр.) / А. А. Гарагашян // Матеріали до історії розвитку охорони здоров'я на Україні / [під ред. К. Ф. Дупленка]. – К.: Держ. мед. видавництво УРСР, 1957. – С. 332-335.
3. Жбанков Д. Н. О деятельности санитарных бюро и общественно-санитарных организаций в земской России: краткое историческое описание / Д. Н. Жбанков. – М.: Типо-литография В. Принтер, 1910. – 71 с.
4. Каган С. С. Видатний санітарний діяч України – академік О.В. Корчак-Чепурківський / С. С. Каган. – К.: Здоров'я, 1965. – 78 с.
5. Корчак-Чепурковский А. В. К истории холерных эпидемий в России вообще и в Бессарабии в частности / А. В. Корчак-Чепурковский // Врачебная хроника Бессарабской губернии. – 1892. – № 6. – С. 11-17.
6. Корчак-Чепурковский А. В. Несколько замечаний по поводу пеллагры / А. В. Корчак-Чепурковский // Врач. – 1893. – № 45. – С. 1246-1247.
7. Корчак-Чепурковский А. В. О холере в Бессарабии в связи с появлением ее в России / А. В. Корчак-Чепурковский // Врачебная хроника Бессарабской губернии. – 1892. – № 5. – С. 12-16.
8. Корчак-Чепурковский А. В. Обзор дезинфекционных средств, рекомендуемых при холере / А. В. Корчак-Чепурковский // Врачебная хроника Бессарабской Губернии. – 1892. – № 12. – С. 15-17.
9. Корчак-Чепурковский А. В. Отчет по командировке в Аккерманский уезд для организации борьбы с холерной эпидемией / А. В. Корчак-Чепурковский // Врачебная хроника Бессарабской Губернии – 1892. – № 11-12. – С. 15-21.
10. Корчак-Чепурковский А. В. Таблицы смертности от холеры в земских уездах Бессарабской губернии за 1866 и 1872 гг. / А. В. Корчак-Чепурковский // Отдельное издание Бессарабской Губернской Земской Управы, 1893. – 43 с.
11. Отчет Бессарабской губернской земской управы по общему презрению и врачебной части за время с 1 октября 1891 г. по 1 октября 1892 г. – Кишинев, Типография А.С. Степановой, 1893. – С. 68-156.
12. Отчеты и доклады Бессарабской губернской земской управы Губернскому земскому собранию XXVI очередного созыва по санитарному отделению и постановления собрания по вопросам, касающимся земской медицины. – Кишинев: Изд. Бес. губ. зем. упр., 1895. – С. 6-7.
13. Попушой Е. П. Земские врачи о роли народного образования в гигиеническом воспитании крестьянства / Е. П. Попушой, Б. И. Аккерман // Советское здравоохранение. – 1990. – № 2. – С. 72-74.
14. Попушой Е. П. К истории развития здравоохранения в г. Кишиневе / Е. П. Попушой // Здравоохранение. – 1966. – № 5. – С. 61-64.
15. Попушой Е. П. Приостановить эпидемию / Е. П. Попушой, Н. А. Тестемицану, В. А. Йокса // Видные врачи Молдавии. – Кишинёв: Штиинца, 1985. – С. 62-73.
16. Попушой Е. П. Роль медицинских обществ Молдавии в развитии медицинской мысли во второй половине XIX – начале XX века / Е. П. Попушой // Советское здравоохранение. – 1982. – № 1. – С. 65-68.
17. Рашкович М. П. Вопросы земской медицины и постановления по ним Бессарабского губернского земского собрания XXVII очередной сессии в 1896 г. / М. П. Рашкович // Общественно-санитарное обозрение. – 1896. – № 11. – С. 252-253.
18. Рашкович М. П. Санитарное состояние местечек Бессарабской губернии / М. П. Рашкович // Общественно-санитарное обозрение. – 1896. – № 9-10. – С. 222-225.
19. Френкель З. Г. Обзор губернских земско-медицинских и санитарно-эпидемических хроник за 1896 год / З. Г. Френкель // Общественно-санитарное обозрение. – 1897. – № 10. – С. 230-233.

20. Херсонское губернское совещание земских врачей и представителей уездных земств по вопросу о холере // *Земский врач.* – 1893. – № 17. – С. 292.
21. Хроника и мелкие известия // *Врач.* – 1895. – № 14. – С. 402.
22. Хроника, рефераты и смеси // *Земский врач.* – 1894. – № 52. – С. 843.
23. Чертов А. А. Городская медицина в европейской России / А. А. Чертов. – М.: Т-во «Печатня С.П. Яковлева», 1903. – С. 1-5.

REFERENCES

1. Vrachebnaya hronika Bessarabskoy gubernii. – 1892. – № 4. – S. 12-13.
2. Garagashyan A.A. Rozvitok ohoroni zdorovya na Izmayilschini (1887-1953 rr.) / A.A. Garagashyan // *Materlali do Istoriyi rozvitku ohoroni zdorovya na Ukrayini* / [pId red. K.F. Duplenka]. – K.: Derzh. med. vidavnitstvo URSR, 1957. – S. 332-335.
3. Zhbakov D.N. O deyatelnosti sanitarnykh byuro i obschestvenno-sanitarnykh organizatsiy v zemskoy Rossii: kratkoe istoricheskoe opisanie / D.N. Zhbakov. – M.: Tipolitografiya V. Printer, 1910. – 71 s.
4. Kagan S.S. Vidatnyy sanitarniy dlyach UkraYini – akademik O.V. Korchak-Chepurkovskiy / S.S. Kagan. – K.: Zdorovya, 1965. – 78 s.
5. Korchak-Chepurkovskiy A.V. K istorii holernykh epidemiy v Rossii voobshe i v Bessarabii v chastnosti / A.V. Korchak-Chepurkovskiy // *Vrachebnaya hronika Bessarabskoy gubernii.* – 1892. – № 6. – S. 11-17.
6. Korchak-Chepurkovskiy A.V. Neskolko zamechaniy po povodu pellagryi / A.V. Korchak-Chepurkovskiy // *Vrach.* – 1893. – № 45. – S. 1246-1247.
7. Korchak-Chepurkovskiy A.V. O holere v Bessarabii v svyazi s poyavleniem ee v Rossii / A.V. Korchak-Chepurkovskiy // *Vrachebnaya hronika Bessarabskoy gubernii.* – 1892. – № 5. – S. 12-16.
8. Korchak-Chepurkovskiy A.V. Obzor dezinfektsionnykh sredstv, rekomenduemykh pri holere / A.V. Korchak-Chepurkovskiy // *Vrachebnaya hronika Bessarabskoy Gubernii.* – 1892. – № 12. – S. 15-17.
9. Korchak-Chepurkovskiy A.V. Otchet po komandirovke v Akkermanskiy uezd dlya organizatsii borbyi s holernoy epidemiy / A.V. Korchak-Chepurkovskiy // *Vrachebnaya hronika Bessarabskoy Gubernii* – 1892. – № 11-12. – S. 15-21.
10. Korchak-Chepurkovskiy A.V. Tablitsyi smertnosti ot holeryi v zemskikh uezdakh Bessarabskoy gubernii za 1866 i 1872 gg. / A.V. Korchak-Chepurkovskiy // *Otdelnoe izdanie Bessarabskoy Gubernskoy Zemskoy Upravlyi*, 1893. – 43 s.
11. Otchet Bessarabskoy gubernskoy zemskoy upravlyi po obschemu prezreniyu i vrachebnoy chasty za vremya s 1 oktyabrya 1891 g. po 1 oktyabrya 1892 g. – Kishinev, Tipografiya A.S. Stepanovoy, 1893. – S. 68-156.
12. Otchety i doklady Bessarabskoy gubernskoy zemskoy upravlyi Gubernskomu zemskomu sobraniyu HHVI ocherednogo sozyiva po sanitarnomu otdeleniyu i postanovleniya sobraniya po voprosam, kasayuschimsya zemskoy meditsiny. – Kishinev: Izd. Bes. gub. zem. upr., 1895. – S. 6-7.
13. Popushoy E.P. Zemskie vrachi o roli narodnogo obrazovaniya v higienicheskom vospitanii krestyanstva / E.P. Popushoy, B.I. Akkerman // *Sovetskoe zdravoohranenie.* – 1990. – № 2. – S. 72-74.
14. Popushoy E.P. K istorii razvitiya zdravoohraneniya v g. Kishineve / E.P. Popushoy // *Zdravoohranenie.* – 1966. – № 5. – S. 61-64.
15. Popushoy E.P. Priostanovit epidemiyu / E.P. Popushoy, N.A. Testemitsu, V.A. Ioksa // *Vidnyie vrachi Moldavii.* – Kishinyov: Shtiintsa, 1985. – S. 62-73.
16. Popushoy E.P. Rol meditsinskiykh obschestv Moldavii v razvitiy meditsinskoy myisli vo vtoroy polovine XIX – nachale XX veka / E.P. Popushoy // *Sovetskoe zdravoohranenie.* – 1982. – № 1. – S. 65-68.

17. Rashkovich M.P. Voprosyi zemskoy meditsinyi i postanovleniya po nim Bessarabskogo gubernskogo zemskogo sobraniya XXVII ocherednoy sessii v 1896 g. / M.P. Rashkovich // Obschestvenno-sanitarnoe obozrenie. – 1896. – № 11. – S. 252-253.
18. Rashkovich M.P. Sanitarnoe sostoyanie mestecek Bessarabskoy gubernii / M.P. Rashkovich // Obschestvenno-sanitarnoe obozrenie. – 1896. – № 9-10. – S. 222-225.
19. Frenkel Z.G. Obzor gubernskih zemsko-meditsinskih i sanitarno-epidemicheskikh hronik za 1896 god / Z.G. Frenkel // Obschestvenno-sanitarnoe obozrenie. – 1897. – № 10. – S. 230-233.
20. Hersonskoe gubernskoe soveshanie zemskih vrachey i predstaviteley uezdnyih zemstv po voprosu o holere // Zemskiy vrach. – 1893. – № 17. – S. 292.
21. Hronika i melkie izvestiya // Vrach. – 1895. – № 14. – S. 402.
22. Hronika, referaty i smesi // Zemskiy vrach. – 1894. – № 52. – S. 843.
23. Chertov A.A. Gorodskaya meditsina v evropeyskoy Rossii / A.A. Chertov. – M.: T-vo «Pechatnya S.P. Yakovleva», 1903. – S. 1-5.

Товкун Л. Вклад выдающегося украинского гигиениста А.В. Корчак-Чепурковского в становление и развитие земской санитарной медицины Молдовы (1891-1897 гг.).

В статье освещен вклад выдающегося украинского гигиениста А.В. Корчак-Чепурковского в становление и развитие земской санитарной медицины Молдовы в 1891-1897 гг.

К плеяде выдающихся ученых, которые способствовали становлению и дальнейшему развитию земской санитарной медицины Бессарабской губернии (ныне – Молдовы) принадлежит известный украинский ученый-гигиенист А.В. Корчак-Чепурковский (1857-1947гг.).

За период деятельности в Бессарабской губернии А.В. Корчак-Чепурковским, где он был губернским санитарным врачом, создано первое губернское санитарное бюро. Благодаря его усилиям открыто первую в истории Молдовы городскую инфекционную больницу в Кишиневе. Под его редакцией создан первый медицинский печатный орган в губернии – «Врачебная хроника Бессарабской губернии». Под руководством А.В. Корчак-Чепурковского успешно ликвидированы эпидемии в Бессарабии, которые были в то время. Одновременно им впервые организована медицинская отчетность в губернии; исследованы основные вопросы общественной санитарии; усовершенствованы медико-топографические исследования.

А.В. Корчак-Чепурковский проработал в Бессарабском земстве лишь шесть лет, но его имя навсегда вошло в историю науки Молдовы. Его дела являются ярким примером интернационального характера в охране народного здоровья.

Ключевые слова: *А.В. Корчак-Чепурковский, ученый, Молдова, Бессарабская губерния, земская медицина, гигиена, санитария, эпидемиология, демография.*

Tovkun L. The contribution of the outstanding Ukrainian hygienist O. Korchak-Chepurkovskiy the establishment and development of County medicine care of Moldova (1891-1897).

The article highlights the contribution of outstanding Ukrainian hygienist O. Korchak-Chepurkovskiy the establishment and development of county medicine health Moldova 1891-1897 years.

To the galaxy of eminent scientists who contributed to the establishment and further development of the County health medicine province of Bessarabia (now Moldova) belongs to famous Ukrainian scientist hygienist O. Korchak-Chepurkovskiy (1857-1947 years).

During activity in the province of Bessarabia O. Korchak-Chepurkovskiy, where he was the provincial sanitary doctor, created the first provincial health bureau. Through his efforts, openly, the first in the history of Moldova, urban infectious diseases hospital in Chisinau. Under his editorship

was established the first medical publication in the province «Medical Chronicle province of Bessarabia» Under the leadership of O. Korchak-Chepurkivskyi successfully eliminated epidemic in Bessarabia, who were at that time. At the same time, he was the first organized medical records in the province; basic issues of public sanitation; improved medical and topographical studies.

O. Korchak-Chepurkivskyi worked in Bessarabia only six years, but his name entered the history of science in the Republic of Moldova. His works are a vivid example of the international nature of public health.

Key words: *O. Korchak-Chepurkivskyi, scientist, Moldova, Bessarabia, county medicine, hygiene, sanitation, epidemiology, demography.*

Одержано 3.02.2014.